

echettel habariak meg özuesegel, hogý kenhessek Ruhara, es kssek zýuere auagy oldalara, es meg gygyl egy oraýg auagy kettyg etc.

(100b.)

1574

Juliusnak 22 Napián Jttek vala zeben Melle az halal elt koloswarrol Pullaher Istwan felesegestl, zch Marton esmeg felesegestl es hercheg Antal leányaual, de az zebený vrain benem bochatak az varasban

Die 19 Julý.¹

Felesegem giermekem penýg lopwa Jttekbe, Mert ha tuttak volna. talam ketis benem bochattak volna, hameg montak volna, hogý koloswarrol Jttek legien,

Annak vtanna Penýg anymank ... ais² Ne^m bochatak be keresemre semmýkeppen

(101a.) Anno Domini 1580 eztendbe lattunk chodakat az egegben keetcher Muzkoua orzaga fell.

Masod eztendben 1581 lattunk esmeg keetcher, echer lattunk, Masodchor lattuk Septembernek 22 Napián esmeg vgian ot az helien, az hol annakeltte lattuk vala 1580 eztendben

Esmeg lattunk Nap Niugat fele veres villamasokat⁷¹) die 26 January 1582.

(101b.)

1586

Hasfaiastol valo oruossag, vegý lenmag pogachat, trd me[g] Jol es Meleg Teýet os reaiá, habard meg es kend egy Ruhara, es kssek Jo melegen, Mint el[t]wrheted, az hasadra lepegienek,⁷²) Jolbe tarch Melegen Magadat, Hamar Meg gygwlyz. P^obatu^m per Me Joanne^m.³

JEGYZETEK CZEMENTES JÁNOS KÖNYVÉHEZ.

ZOLNAI GYULÁTÓL.

Kolozsvári Czementes Jánosnak fent közltt kézírata nemcsak a természettudst és mveltségtörténetirt, hanem a nyelvészt is érdekelheti. Bár keletkezése kora (a XVI. századnak jobbára második fele) nem oly régi id, hogy az emlékbn nevezetesebb nyelvi régiségeket várhatnánk, a kéziratot mégis a nyelv-

¹ A lapszélre írva.

² Valszínűleg »anyankatis«. (A k bet a lap bels szélén.)

³ A kézirat itt végzdik. A lap tbbi részét a titkos abécze második változata foglalja el, mint arról a bevezetésben szltam. Ez alatt XVIII. századi kézzel írt megjegyzés: *Bis hier sein blatler ... und geschriebener 104. A 102a—121b. lapok resek.*

vész előtt is igen becsessé teszi főkép szókincse: az ötvösségre vonatkozó műszavak és kifejezések. Jegyzeteink, a nem nyelvész olvasó érdekében, csupán a ritkább s a mai nyelvtől jobban eltérő szók, alakok és kifejezések megvilágítására szolgálnak.

1. (280. l.) *Börtös mű*, I. Nyelvtört. Szótár *börtü* alatt és Ballagi Aladár jeles Glossariumát Kecskeméti W. Péter Ötvöskönyvéhez (Archaeol. Értesítő, új foly. III. k.). Minthogy kódexünk Kecskeméti Ötvöskönyvével tartalmilag rokon, a következőkben a műkifejezésekre csak akkor teszünk nyelvi észrevételt, ha azok a Ballagi Glossariumában közöltektől némileg eltérnek. Egyebekben oda utasítjuk a kódex olvasóját. (NySz. = Nyelvtörténeti Szótár.)

2. (U. ott.) *Rakás-mű*. V. ö. *rakás*: vermiculatio, fournir NySz.; és *rakni* Ball. Gloss.

3. (U. ott.) *Köz só* a. m. közönséges só. V. ö. »Ez *köz* szó a zsidó nyelvbe« stb. NySz. *köz* 6. alatt.

4. (281. l.) *Eleven szén*, v. ö. NySz. és Ball. Gloss. *szén* alatt.

5. (U. ott.) *Ösd* a. m. öntsd. A régi nyelvben az *önt* igének *n* nélkül való alakja általános (I. NySz.). Ebből magyarázódik az *öttevény* szó is.

6. (U. ott.) *Szomorló*, Kecskemétinél *szomolló*. V. ö. NySz.

7. (U. ott.) *Ullyan* és alább *ully*, a. m. olyan, oly. Régiesség alakok, v. ö. *vvl* a Halotti Beszédben (I. NySz.).

8. (U. ott.) L. Ball. Gloss. *szalamiak*-nál.

9. (U. ott.) *Lót* (v. *lot*) a. m. *lat* (I. NySz.) A nép Háromszékben (I. Szinnyei: Tájszótár) és Nagybányán (Szatmár m.) ma is így mondja.

10. (282. l.) *Töröld* a. m. dörzsöld, törd át. V. ö. NySz.

11. (U. ott.) *Egy szita által* a. m. egy szitán át. A *vmi által* szerkezet a mai *vmi* *át* helyett a múlt század végeig általános (I. Simonyi: Magy. határozók II. 163).

12. (283. l.) *Erősíts meg* e h. erősítsd meg. Közönséges hangkopás a régi nyelvben.

13. (U. ott.) *Enyő* a. m. *enyv*. Közönséges régi alak.

14. (U. ott.) *Megkongyellált* a. m. megfagyott, megkeményedett; a latin *congel*-ból régiesség (*gy*) ejtéssel.

15. (U. ott.) *Rózsa pogácsája*. Előfordul a NySz. szerint Beythe Fives könyvében is (1595.).

16. (U. ott.) *Alombik*, a *lombik* szónak eredetibb alakja (arab

alanbik, latin *alembicum*). A NySz. nem ismeri. V. ö. Ball. Gloss. *lombik* alatt. Alább szerzőnk eredeti magyar kifejezést talált ki reá.

17. (284. l.) *Állat* itt régies »substantia, res« értelemmel.

18. (U. ott.) *Kiverettettetett* e h. *kiveretett*; a míveltető képzőnek fölös ismétlése, a mi igen közönséges a régi nyelvben. V. ö. Hunfalvy-Album 70. l.

19. (286. l.) *Ezt ez sűröt* a. m. ezt *a(z)* sűrüt. Alább is többször előfordúl ez a kifejezésmód: *ezt e Mixturat* (37b. kétszer). Megtaláljuk másutt is a régi nyelvben (l. NySz. *ez* 2. alatt).

20. (U. ott.) *Tök-üveg*, tök-üveg, a lombiknak főntebb jelzett magyarítása. Ugyanolyan szemléleten alapúl mint a *lopótök* kifejezés.

21. (U. ott.) *Hat úttal*, a. m. hat ízben, hatszor. V. ö. NySz.

22. (288. l.) *Újolan* a. m. újolag, ismét (l. NySz.)

23. (U. ott.) *Gyakor* a. m. tömött, sűrű, sűrű szövetű. V. ö. NySz.

24. (U. ott.) *Tahág* a. m. *tehát*, e szónak közönséges régibb alakja (l. NySz.)

25. (U. ott.) *Hammával* a. m. hamrával. A népnelvben, sőt már a régiségben is közönséges assimilatio.

26. (U. ott.) *Elvegyíts* a. m. elegyíts. V. ö. NySz.

27. (289. l.) *Temérdek* a. m. vastag (l. NySz.)

28. (U. ott.) *Általszováркоzott* a. m. átszivárgott. Közönséges régi alak (l. NySz.). V. ö. *szivárvány* és *szovárvány*.

29. (U. ott.) *Megintén* a. m. *megint* (l. NySz.). Ez utóbbinak olyan bővülése, mint *úgyan*, *mostan*, *immáron* stb.

30. (U. ott.) Olv. *öttéd* azaz *öntéd*. V. ö. fönt 5. alatt az *ösd* alakjára tett észrevétellel.

31. (290. l.) *Drettál*, mértéknév, a német *drittheil*-ből, mint a közönséges *fertály* a *viertheil*-ből.

32. (U. ott.) *Ejtél*, szintén mértéknév, l. NySz.

33. (U. ott.) *Czemmentes*, *czementes*. E szót könyvünk szerzője a nevében is viseli, a. m. a latin *cementarius*, a hogy a latin szövegben nevezi is magát: *Johannes Cemmentarius*, v. i. aranyfinomítással, czementeléssel foglalkozó. (V. ö. *czemmentelnyi* Ball. Gloss.) A NySz.-ban nincs meg, de előfordúl Segesvári Bálint króni kájában (1628) »az *czémentes* Filstich Péter«, kinek *czémentes* jelzőjén Ballagi Aladár szerint czementelő ötvöst kell érteni (l. Arch. Ért. id. h. 549. l.).

34. (292. l.) *Egy nyomó*, a. m. egy súly? (V. ö. NySz.) Előfordúl a 18a. levelen is.

35. (292. l.) *Versenyés*: többféle értelemmel járatos, a régi nyelvben: makaes, czivakodó, gonosz. V. ö. NySz.

36. (U. o.) *Slakk*, a *salak* szónak eredetibb alakja (ném. *schlacke*).

37. (294. l.) *Kiváltképen* e h. kiváltképen, a régiségben sokszor előkerülő hangkopás (l. NySz.)

38. (U. ott.) *Ispánjá-já* azaz: ispánjává, a *-vá -vé* ragnak a mai népnyelvben és már a kódexekben is megtalálható jés mellék-alakjával (l. Simonyi: Tüzetes M. Nyelvtan 672. l.).

39. (U. ott.) *Szovok* a. m. szavok, szavuk. V. ö. NySz.

40. (U. ott.) *Elindítám* a. m. elhatározám. V. ö. NySz.

41. (295. l.) *Öröli* a. m. örüli, v. i. örül rajta. Az *örül* igének e tárgyhasználat a régi nyelvben nem szokatlan (l. NySz.),

42. (297. l.) *Stréhellés* a német *streichen*-ből; a közlő szerint itt az aranyak a próbakőhöz való dörzsölését jelenti.

43. (300. l.) *Kella*, mint az összefüggés (»betezik az kellaban awagy az tegelben«) és a 38b. levélen látható rajz mutatja, a. m. tégely. E szó, mely eddig szókincsünkben ismeretlen volt, alig egyéb mint egy »kanál« jelentésű német *keller*-nek a mása (l. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch), a melynek dialektikus *kella* ejtését tükrözi.

44. (351. l.) *Kipárlódott* a. m. kipárolgott. V. ö. *párlík, párlódik*. NySz.

45. (U. ott.) *Rögzett* v. i. rögzött, a. m. meghatározott (l. NySz.)

46. (U. ott.) *Fenn lábbni* a. m. fönn lebegni. A *lább-ni* kihalt régi ige (l. NySz.), a mely ma csak a *lábbad, lábbadoz* (betegségből föllábad) származékokban van meg (l. Magy. Nyelvőr XXV. 237).

47. (452. l.) *Erdérség* talán csak tollhiba *Erdélyiség* vagy *Erdénség* helyett. Ez utóbbi alakkal az Érdy-kódexben találkozunk (l. Nyelvemlékeink a könyvnyomt. koráig, 248. l.). A *-ság* képző alkalmazására nézve párjai a *Szalaság, Somogyság* szavak, szintén az Érdy-kódexben.

48. (355. l.) *Megháborodtunk* a. m. összezördültünk, összevesztünk. V. ö. NySz.

49. (U. ott.) *Betöm* a. m. betevém.

50. (E. ott.) Olv. *megfűljön* a. m. megmelegedjék.

51. (356. l.) *Szovára képest* a. m. szava szerint. A *képest* névutónak régies jelentése és szerkesztésmódja. (V. ö. Simonyi: Magy. határozók, II. 245.)

52. (U. ott.) *Smajdék*, a német *schmeidig*-ből. Kecskemétinél magyarosodott formában, de csak igei származékokban fordul elő: *somajdékít*, lágyít, *somajdékodik* és *somajdékul* lágyul.

53. (358. l.) *Hallhatatlan* v. i. hallatlan.
54. (360. l.) *Egyszer-is-mind* a. m. egyszersmind.
55. (365. l.) *Képében* a. m. maga helyett, helyettesül. V. ö. NySz.
56. (U. ott.) *Fraska* (v. *fráska*), a NySz. »nugae, ineptiae«-vel magyarázza, de úgy tetszik, itt is mint a szótár adataiban, inkább »csalárdság, hamisság« az értelme. (V. ö. latin *fraus*?)
57. (366. l.) *Annálkül* (v. i. a nélkül), úgy látszik a. m. azonfelül, azonkívül.
58. (367. l.) *Vöm* a. m. vevém. V. ö. fönt *betöm* betevém.
59. (U. ott.) *Vüm* a. m. vivém. V. ö. Simonyi: Tüz. M. Nyelvtan 259. l.
60. (U. ott.) *Később* a. m. később.
61. (369. l.) *Foncsorlottal*; a NySz.-ban és Kecskemétinél nem fordul elő a *foncsorlani* szó.
62. (U. ott.) *Száráz' fel* a. m. szárazd fel. V. ö. fönt 12. jegyz.
63. (U. ott.) *Szomálcz* a. m. zománcz. V. ö. NySz.
64. (371. l.) *Ort*, a német *Ort* mértéknév. V. ö. NySz. és Ball. Gloss.
65. (U. ott.) *Spiszkölcz*, a német *Spiessglas*. A NySz.-ban *piskolcz* és *pisklóc*, Kecskemétinél *pisklocz*, de a Lugossy-kódexhen *spiskolcz* is előfordul (l. Ball. Gloss.).
66. (U. ott.) *Meggyógyúl* a. m. meggyógyúl. Eredetibb alak. V. ö. Ny. Sz. és Nyelvmélekeink a könyvny. kor. 171. l.
67. (372. l.) Lat. *cursor* pénzverő; *cusio* pénzverés.
68. (U. ott.) *Ispánné* a. m. ispánná. Ha nem tollhiba, olyan illeszkedetlen alak, a minővel a mai népnyelvben több helyt találkozunk. A régi irodalomban ritka. V. ö. Simonyi: Tüz. M. Nyelvtan, 671—673. l.
69. (U. ott.) *Levestököm* = lat. *levesticum*. A NySz.-ban ez az alakja nem fordul elő (l. *levestikom* alatt). Olyan magyarosítás mint *fölostököm* a német *frühstück*-ből (l. Melich J.: Német vendég-szók 30. l.).
70. (U. ott.) *Szüfogás* a. m. szívfogás. Pápai Páriz szerint: deliquium animi, ájulás (Bod-féle kiad.).
71. (373. l.) *Villámás* v. *villomás*, ma csak *villámlás*. V. ö. NySz.
72. (U. ott.) *Lepedjenek jól be*, a. m. takarjanak jól be, a régi *leped* igéből, a melynek származéka a mai *lepedő* (tkp. takaró). V. ö. NySz.